

O‘SMIRLAR NUTQIDA UCHRAYDIGAN SO‘ZLARNING PSIXOLINGVISTIK TAHLILI

Murodova Mexrinoz Yaxyojon qizi

Andijon davlat universiteti

Lingvistika mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

murodovamehrinoz@gmail.com

Annotatsiya: *mazkur maqolada o‘smirlar nutqida uchraydigan leksik birliklarning psixolingvistik jihatlari tahlil qilinadi. O‘smirlik davrining psixologik xususiyatlari, til rivoji bilan bog‘liq jarayonlar, nutq faoliyatida yuzaga keladigan o‘zgarishlar ilmiy-nazariy asosda yoritiladi. Shuningdek, o‘smirlar nutqida keng qo‘llaniladigan slang, jargon, qisqartmalar, emotsional-ekspressiv birliklar misollar orqali tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘smirlar nutqi ularning ijtimoiy muhitga moslashuvi, shaxsiy identifikatsiyasi va psixologik holatini ifodalovchi muhim vositadir.*

Kalit so‘zlar: *o‘smirlar nutqi, psixolingvistika, til va tafakkur, slang, jargon, nutq faoliyati, leksik birliklar, ijtimoiy tilshunoslik, kommunikatsiya*

Psixolingvistika til va tafakkur o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganadigan fan sohasi bo‘lib, u inson nutqining shakllanishi, qabul qilinishi va qayta ishlanish jarayonlarini tadqiq etadi. Ayniqsa, o‘smirlik davrida nutqning rivojlanishi alohida e‘tiborga loyiq, chunki bu davr inson shaxsining shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi.

O‘smirlar nutqi o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, unda yangicha leksik birliklar, qisqartmalar, slang va jargonlar keng qo‘llaniladi. Bu esa ularning psixologik holati, ijtimoiy muhitga moslashuvi va identitetini ifodalashda muhim rol o‘ynaydi. Mazkur maqolaning maqsadi – o‘smirlar nutqida uchraydigan so‘zlarni psixolingvistik jihatdan tahlil qilish, ularning paydo bo‘lish sabablari va funksiyalarini aniqlashdir.

1. Psixolingvistikaning nazariy asoslari. Psixolingvistika XX asrning o‘rtalarida shakllangan bo‘lib, til va psixika o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganadi. Bu sohada tilni qabul qilish, ishlab chiqarish va tushunish jarayonlari muhim o‘rin tutadi.

1.1 Til va tafakkur munosabati. Til va tafakkur o‘rtasidagi munosabat psixolingvistikaning markaziy muammolaridan biridir. Bu masala bo‘yicha turli olimlar turlicha yondashuvlarni ilgari surgan.

Vigotskiy nazariyasi. Lev Vygotsky fikricha, til tafakkurni shakllantiruvchi asosiy vositadir. Unga ko‘ra, bola avval ijtimoiy nutqni o‘zlashtiradi, keyin ichki nutq shakllanadi, tafakkur esa ichki nutqning mahsuliga aylanadi. Bu nazariya o‘smirlar nutqini tushuntirishda juda muhim, chunki o‘smirlik davrida ichki nutq kuchayadi va fikr tezroq verbal shaklga o‘tadi.

Chomskiy yondashuvi. Noam Chomsky esa tilni tug‘ma qobiliyat sifatida ko‘radi. Uning “universal grammatika” nazariyasiga ko‘ra, inson miyasida til o‘rganish uchun tug‘ma

mexanizm mavjud, til muhit orqali faollashadi. Har bir inson cheklangan ma'lumot asosida ham tilni tez o'zlashtira oladi. O'smirlar nutqidagi tez o'zgarishlar va yangi so'zlarni tez qabul qilishi aynan shu mexanizm bilan bog'lanadi.

Til va kognitiv rivojlanish. O'smirlik davrida mantiqiy va abstrakt tafakkur rivojlanadi. Bu esa nutqda quyidagicha aks etadi: oddiy gaplardan murakkab fikrlarga o'tish, baholovchi so'zlarning ko'payishi, metafora va kinoya ishlatish. Masalan:

Bola: "Bu yaxshi"

O'smir: "Bu menga vibe beradi, lekin hammasi ideal emas".

O'smirlar bu bosqichlarni tezroq va moslashuvchan tarzda amalga oshiradi, ayniqsa norasmiy nutqda.

1.2 Nutq faoliyati jarayonlari. Nutq faoliyati insonning eng murakkab psixik jarayonlaridan biri bo'lib, u bir necha bosqichlarda amalga oshadi. Psixolingvistika nuqtayi nazaridan nutq jarayoni quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

Motivatsiya bosqichi. Bu bosqichda insonda gapirish ehtiyoji paydo bo'ladi. O'smirlar nutqida bu ko'pincha emotsional ehtiyoj, ijtimoiy muloqot istagi, o'z fikrini bildirish zarurati bilan bog'liq bo'ladi. Masalan:

"Men buni aytmasam bo'lmaydi"

"Hamma bilishi kerak"

2. O'smirlik davrining psixologik xususiyatlari. O'smirlik davri (12–18 yosh) psixologik jihatdan murakkab davr bo'lib, shaxsning o'zini anglash, mustaqillikka intilish jarayonlari bilan xarakterlanadi.

2.1 Identifikatsiya va o'zini ifodalash. O'smirlar o'zini boshqalardan ajratish uchun o'ziga xos nutq uslubini shakllantiradi. Masalan:

"Bu juda zor" → ijobiy baho

"Kruto" → rus tilidan kirib kelgan baho so'zi

"Top" → ingliz tilidan kirib kelgan

Bu so'zlar orqali o'smir o'zining zamonaviyligini ko'rsatadi.

2.2 Emotsional holat va nutq. O'smirlar nutqi ko'pincha emotsional bo'ladi:

"Voy, dahshat!"

"Zo'r ketdi!"

"O'ldim kulib!"

Bu birliklar psixologik holatni ifodalaydi.

3. O'smirlar nutqining leksik xususiyatlari: slang va jargonlar. Slang – ma'lum ijtimoiy guruhga xos norasmiy so'zlar majmuasi. Misollar:

"Gap yo'q" – juda yaxshi

"Chill qilmoq" – dam olmoq

"Hype" – mashhur bo'lmoq

Jargon esa kasbiy yoki guruhiy nutqdir:

"Admin" – boshqaruvchi

"Ban qilmoq" – bloklash

3.2 Qisqartmalar va abbrevatsiyalar. Internet va ijtimoiy tarmoqlar ta'sirida qisqartmalar keng tarqalgan:

“OMG” – hayrat

“BTW” – aytgancha

“IDK” – bilmayman

O'zbekcha variantlar:

“Xop” (xo'p)

“Blm” (bilmayman)

3.3 Aralash til (code-switching). O'smirlar ko'pincha bir necha tilni aralashtirib gapiradi:

“Bugun meeting bor ekan”

“Homework qildingmi?”

Bu hodisa globalizatsiya bilan bog'liq.

4. Psixolingvistik tahlil. So'z tanlash motivatsiyasi. O'smirlar so'z tanlashda quyidagilarga e'tibor beradi:

Zamonaviylik, qisqalik, emotsionallik

Masalan: “Yaxshi” o'rniga → “top”, “super”, “bomb”

4.2 Kognitiv jarayonlar. O'smirlar nutqida tezkor fikrlash aks etadi. Ular ko'pincha qisqa va lo'nda ifodalarni afzal ko'radi. Masalan:

“Bo'ldi” o'rniga → “done”

“Tushundim” o'rniga → “ok”

4.3 Ijtimoiy ta'sir. O'smirlar nutqi do'stlar, internet va media orqali shakllanadi.

Masalan: TikTok yoki Telegram orqali yangi so'zlar tez tarqaladi:

“Trend”, “Vibe”, “Cringe”.

5. Misollar asosida tahlil. Quyidagi dialogni ko'rib chiqamiz:

A: Kecha kinoga bordingmi?

B: Ha, juda zor edi, aktyorlar top chiqibdi!

A: Qaysi film?

B: Hali trendda yuribdi, ko'rmasang bo'lmaydi.

Tahlil: “zor”, “top” → emotsional baho

“trend” → inglizcha o'zlashma

nutq qisqa va tezkor

6. O'smirlar nutqining ijtimoiy ahamiyati. O'smirlar nutqi shaxsiy identitetni shakllantiradi, guruhga mansublikni ko'rsatadi, kommunikatsiyani osonlashtiradi. Ammo ortiqcha slang ishlatish adabiy tilga salbiy ta'sir qilishi mumkin, rasmiy nutqda muammolar keltirib chiqaradi

Xulosa qilib aytganda, o'smirlar nutqi psixolingvistik jihatdan murakkab va dinamik tizimdir. Unda tilning rivojlanishi, ijtimoiy ta'sirlar va psixologik omillar o'z aksini topadi. Slang, jargon va qisqartmalar o'smirlarning o'zini ifodalash vositasi bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'smirlar nutqini o'rganish tilshunoslik, psixologiya va pedagogika uchun muhim

ahamiyatga ega. Bu orqali yosh avlodning fikrlash tarzi va kommunikativ xulq-atvori haqida muhim ma'lumotlar olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Жинкин Н.И. Механизмы речи. –М.: Наука, 1972. –200 с.
2. Хайдаров А. Ўзбек тилида мулоқот нутқи: психолінгвистик ёндашув. –Т.: Фан, 2017. –152 б.
3. Хотамов Н. Инсон ва нутқ: психолінгвистик қарашлар. –Т.: Ўқитувчи, 2002. – 130 б.
4. Турсунов У. Ўзбек тилида мулоқот маданияти ва этик меъёрлар. –Т.: Истиқбол, 2020. –110 б.